

Fakulta sociálních věd University Karlovy

Katedra veřejné a sociální politiky

**Seminární práce**

k předmětu

**Úvod do bezpečnostní politiky**

Vyučující: PhDr. František Knobloch CSc.

**PODOBA INTEGRACE, JEJÍ ÚSKALÍ A PROMĚNY**

Vypracovala: Bc. Věra-Karin Brázová

25.ledna 2008

## Integrace – vymezení pojmu

Pojem integrace lze v této souvislosti nejlépe chápat jako zapojování či začleňování migrantů<sup>1</sup> do přijímající společnosti, a to takovým způsobem, aby bylo umožněno co možná bezproblémové soužití. Na integraci můžeme v zásadě nahlížet ze dvou pohledů: Jednak jako na žádoucí cílový stav, kterého má být/bylo dosaženo, jednak jako na postupný a nepřetržitý proces včleňování se a vzájemného přizpůsobování. V praxi se pak obě tyto perspektivy většinou prolínají, s důrazem tu více na jednu, tu více na druhou z nich.

## Úvod

Imigrace a s ní spojená potřeba integrace nově příchozích není v Evropě příliš novým fenoménem. Zejména období po 2. světové válce, tedy doba poválečné obnovy a rozvoje, si vynutilo příchod značného počtu zahraničních pracovních sil do vyspělých západoevropských států.<sup>2</sup> Přestože se mělo původně jednat o migraci pouze dočasnou, většina z nich v cílových zemích již zůstala.

Tato situace vedla u hlavních imigračních států k potřebě zabývat se problémem integrace a k rozvoji integračních politik, které by zajistily nekonfliktní soužití místních obyvatel a přistěhovalců na jedné straně a umožnily imigrantům stát se součástí společnosti na straně druhé.

Od konce 90. let však stále více zaznívá na integraci, respektive na její existující modely, kritika. Ukazuje se, že doposud používané přístupy (či modely) v praxi selhávají, že zdaleka ne všichni imigranti jsou úspěšně integrováni, což se v některých případech týká i imigrantů druhé či třetí generace. Většina odborníků tak zastává v současné době názor, že se dosavadní integrační modely (tak, jak o nich ještě bude řeč níže) nacházejí v krizi.

---

<sup>1</sup> Migranty rozumím pro účely této práce výlučně cizince z tzv. třetích zemí, tedy nepocházející ze zemí EU, ani dalších států typu Švýcarska či Norska.

<sup>2</sup> Príliv migrantů byl též částečně zapříčiněn i rozpadem koloniálních impérií a přetrvávajícími vazbami na bývalé kolonie.

Jaké jsou tedy problémy bránící funkční integraci u jednotlivých modelů? A jakým způsobem se bude integrace dále vyvíjet? To jsou otázky, na které se tato práce snaží nalézt odpověď.

### Bezpečnostní dimenze integrace

Ještě donedávna bylo na přistěhovalectví pohlíženo jako na problém převážně kulturní (obava z úpadku národních kultur) a sociální (např. nezaměstnanost některých skupin přistěhovalců). Právě tyto problémy pak měla také integrace řešit. V novém tisíciletí však do tohoto souboru přibyla ještě jedna další a velice důležitá dimenze: bezpečnostní.

Evropské státy si tuto dimenzi plně uvědomily poté, co Evropou otráslý útoky v Madridu (r. 2004) a v Londýně (r. 2005), přičemž jejich realizátory byli v obou případech mladí muži ze druhé a třetí generace přistěhovalců do těchto zemí. Začalo být zřejmé, že následky nevydařené integrace mohou být vskutku dalekosáhlé.

Této skutečnosti si je vědomo i obyvatelstvo jednotlivých zemí:

„představovalo-li doposud přistěhovalectví nanejvýš kulturní či sociální hrozbu, stále více Evropanů v něm po těchto událostech [teroristických útocích] vidí i hrozbu bezpečnostní.“ [Baršová 2005: 7]

Vnitřní bezpečnost jednotlivých států však, v souvislosti s přistěhovalectvím, není ohrožena pouze akty terorismu. Nepokoje na přistěhovaleckých předměstích (např. ve Francii na konci roku 2005) či nábožensky motivované vraždy rovněž svědčí o nevydařené či spíše nezvládnuté integraci.

O skutečné krizi dosavadních integračních modelů, o níž již byla řeč, svědčí pak právě to, že k výše zmíněným, bezpečnost ohrožujícím událostem došlo v imigračních zemích, bez ohledu na tamní převažující přístup k integraci.

### Asimilační model a jeho úskali

Prvním hlavním přístupem k integraci přistěhovalců do společnosti je asimilacionismus, neboli model asimilace. Tento je také historicky starší

(jeho počátky lze spatřovat již v první polovině dvacátého století) a za jeho prototyp je považována zejména Francie. [Baršová 2005, 37]

Přistěhovalci jsou v tomto případě přijímáni do společnosti „jako stáli a rovnoprávní členové [...] za podmínky, že se asimilují do dominantních kulturních vzorců a učiní z příslušnosti k občanskému národu jedinou politicky a veřejně relevantní formu své kolektivní příslušnosti“ [ibid., 36]. Důležitým aspektem u tohoto modelu je přitom skutečnost, že se zásadně obrací pouze na jednotlivce a existenci etnických či menšinových skupin nebere vůbec v potaz. [Bertossi 2007, 27] Integrovaní mají tedy být jednotliví přistěhovalci, ze kterých se tímto způsobem – přizpůsobením se dominantním kulturním vzorcům a přijetím občanství – stávají rovnoprávní občané.

Důraz – jak již sám název modelu napovídá – je kladen na asimilaci, tedy na připodobnění se či splynutí imigrantů s majoritní populací při současné redukci specifických rysů původní identity. Nově příchozím tak bylo ze strany státu komunikováno: „přijďte k nám, ale musíte se rychle stát námi“ [Drbohlav 2007].

Asimilacionistický přístup skutečně do jisté míry fungoval: příslušníkům v té době méně ekonomicky rozvinutých států jižní Evropy, kteří do Francie přicházeli za prací, nečinilo velké potíže po určité době téměř splynout s přijímající společností, tedy asimilovat se. Jak podotýká Pavel Barša: „Vůči přistěhovalcům ze zemí patřících do stejné kulturní rodiny byl asimilacionismus vcelku úspěšnou politikou.“ [Barša 1999, 220]

Značně problematickým se však začal model asimilace ukazovat ve vztahu k ostatním migrantům, kteří ve velkých počtech přicházeli ze zemí severní a západní Afriky či jihovýchodní Asie: „pro přistěhovalce ze zeměpisně i kulturně vzdálenějších oblastí [...] přestává tato politika [asimilace] fungovat“ [ibid.].

Problémem byla v daném případě mimo jiné absence antidiskriminační legislativy, vycházející z implicitního předpokladu rovnosti všech občanů. Možná (a v praxi běžná) diskriminace na základě takových kritérií, jakými jsou třeba původ či barva pleti tak nebyla až do druhé poloviny devadesátých let [ve Francii] nikterak zohledněna. [Bertossi 2007, 31 – 33]

Hodnoty a kultura přijímací společnosti - a jejich osvojení - jsou v případě asimilačního modelu, jak již bylo řečeno, pokládány za žádoucí. To však v praxi nezřídka vede k určité nadřazenosti těchto „domácích“ norem a hodnot nad normami a hodnotami nově příchozích. Na obecnější rovině je tak asimilačnímu přístupu vytýkána hierarchická segregace přistěhovalců od majoritní společnosti, která je důsledkem „toho, že (ještě) neasimilovaní jsou považováni za kulturně nižší“. [Barša 1999, 232] Při nízké úrovni či dokonce absenci antidiskriminačních opatření tak zcela paradoxně vzniká situace, ve které u přistěhovalců dochází oproti očekávání ke vzniku a „posilování etnického vědomí“ [ibid.].

Asimilační model s sebou nese ještě jeden vážný problém, pokud jde o majoritní populaci. Apel na připodobňování se, neboli asimilaci, totiž může být mylně vykládán jako požadavek naprosté podobnosti. Přitom je jasné, že migranti z kulturně značně odlišných zemí takovému požadavku mohou jen stěží plně dostát. Tyto „viditelné“ diskrepance pak slouží např.

nacionalistickým hnutím k jejich zviditelňování se na politické scéně a k šíření xenofobie a rasismu. Nepřátelské postoje vůči cizincům ve společnosti pak nadále brání jejich úspěšné integraci, což opět anti-přistěhovaleckou rétoriku posiluje. Menšiny jsou navíc pocitem ohrožení provokovány k „militantnímu fundamentalistickému sebe-potvrzování“, což situaci ještě více destabilizuje. [ibid., 228]

### Multikulturní model a jeho úskali

Prosazení multikulturního přístupu můžeme v podstatě chápat jako reakci na asimilacionismus, který začal být již v šedesátých letech kritizován pro svůj kulturní centrismus. Již samotný termín „asimilace“ byl v této době vnímán spíše pejorativně, zejména ve srovnání s novým konceptem multikulturní integrace. [Baršová 2005, 39] Multikulturalismus se tak v první řadě vymezuje proti modelu asimilace a stává se – alespoň v některých důležitých aspektech – jeho pravým opakem.

Na rozdíl od asimilačního modelu hraje v případě multikulturní integrace hlavní roli skupinová identita a kultura přistěhovalců, a sice ne jako

nezamýšlený důsledek, nýbrž jako základní prostředek integrace:

„Přistěhovalec je primárně chápán jako člen skupiny, a má být proto zapojován do širšího občanského celku především prostřednictvím této skupiny.“ [ibid., 41] Z tohoto také vyplývá, že žádoucím cílovým stavem již není jedna prakticky uniformní společnost, jak je tomu v případě asimilacionismu, nýbrž koexistence odlišných, navzájem si však rovných, komunit v rámci širšího politického celku (nejčastěji státu). [ibid., 35 – 45] Jako byla Francie klasickým prototypem asimilačního modelu, u modelu multikulturního jsou takovými prototypy Velká Británie či Nizozemí. Jak však ukázal další vývoj, ani v těchto státech nebyla integrace cizinců plně zvládnuta, jakkoli byly tyto země dlouhodobě na svůj multikulturní přístup hrdé.

I když byl multikulturalismus kritizován již v průběhu devadesátých let, symbolickým bodem zlomu a zásadního odklonu od tohoto přístupu se staly události roku 2001. Nešlo přitom ani tolik o proslulé 11. září, jako spíše o celkovou konstelaci problémů v daném roce (nepokoje v britském Bradfordu, Oldhamu či Burnley). [Pearce 2005]

Kritika multikulturního přístupu vychází z toho, že striktní prosazování uvedeného přístupu vedlo ve svých důsledcích spíše k segregacionismu, jak lze ilustrovat na příkladu zprávy britské Home Office z konce roku 2001. Podle této zprávy vedou členové některých etnických komunit v Británii tzv. paralelní životy, tedy jsou formálně britskými občany, aniž by však prakticky ovládali jazyk nebo si osvojili hodnoty sdílené širší společností. Jsou to pak právě tyto komunity, u kterých se projevuje nechuť či nevěle k hlubší integraci do hostitelské společnosti. [Bertossi 2007, 29]

Při uplatňování multikulturalismu převládá oddělování, čili separace, nad integrací, jak upozorňuje jeden z jeho hlavních odpůrců, G. Sartori. Zároveň tento autor poukazuje na skutečnost, že multikulturalismus vytváří nedobrovolná sdružení na základě rasy či etnika, přičemž příslušnost k těmto je zavazující. [Sartori 2005, 41 - 70] Přistěhovalcům tak je někdy – v rámci snahy o důsledné prosazení multikulturalismu – jejich etnicita doslova podsouvána a je od nich očekáváno, že se budou chovat v souladu s touto rolí, tedy že v první řadě přijmou svou etnickou identitu. Dlouhodobě

a funkční integraci je tímto způsobem ze strany společnosti vlastně účinně bráněno.

Ve světle předchozího argumentu lze poukázat i na specifickou situaci mladých lidí, pocházejících ze druhé či třetí generace přistěhovalců, kteří – vzhledem k všeobecnému tlaku na respektování a uchovávání minoritních kultur – jsou dezorientováni a prožívají intenzivní konflikt mezi zvyky a hodnotami jejich rodičů, resp. komunity, a zvyky a hodnotami, které vyznává okolní společnost, se kterou přicházejí do kontaktu. Extrémním případem řešení tohoto konfliktu je pak hledání smyslu pomocí politického či náboženského diskursu, který popírá jak liberální hodnoty západu, tak i umírněnou víru přistěhovalecké komunity první generace. [Pearce 2005]

### Občanská integrace – nový model?

Jak bylo ukázáno v předchozím textu, ani jeden z popsaných integračních modelů se nedokázal dlouhodobě funkčně vypořádat s fenoménem přílivu migrantů s odlišným kulturním, jazykovým a náboženským zázemím do Evropy a s problematikou jejich integrace. Nyní je na evropské úrovni tedy hledán přístup nový, který by problémy, a zejména bezpečnostní rizika plynoucí ze špatné integrace, eliminoval.

Za takový přístup můžeme považovat občanskou integraci. Ta reaguje na soudobé problémy a vychází přitom zejména z kritiky multikulturalismu za jeho segregacionismus vůči etnickým (přistěhovaleckým) menšinám. Stručně lze tento přístup přibližně vymežit jako zachování respektu k etnické pluralitě při současném „vymezení minimálního závazného rámce společenské soudržnosti“ [Baršová 2005, 182].

Model občanské integrace tedy reaguje na již zmíněné problémy multikulturalismu, jak se projeví v Británii či v Nizozemí, kdy některé skupiny přistěhovalců neovládaly jazyk a neuznávaly hodnoty důležité pro hostitelskou společnost, a na následky, ke kterým takováto situace může vést. Právě z tohoto důvodu patří alespoň určitý stupeň ovládnutí jazyka společností mezi nezbytné podmínky integrace.

Za další nezbytnou podmínku je – z logiky zmíněného argumentu – považováno osvojení si určitých, pro hostitelskou společnost konstitutivních, hodnot. Nemělo by se přitom však jednat o hodnoty typicky nacionální (jako např. lojalita ke králi, fandění mužstvu dané země při fotbale apod.), jako spíše o určitý hodnotový „evropský společný základ“.<sup>3</sup> Tak by mělo být v rámci integrace bezpodmínečně vyžadováno, aby se imigranti identifikovali s hodnotami, jako jsou úcta k lidským právům, neosobní vláda zákona, rovnost mužů a žen, ad. [Jařab 2007] Právě akceptování těchto klíčových hodnot (společně se zvládnutím jazyka) by – ze strany přistěhovalců - mělo zajistit bezproblémější a bezpečnější soužití.

Ve výčtu „integračních nezbytností“ nelze vynechat ani zajištění přístupu k politickým právům, trhu práce, bydlení a nediskriminaci ze strany státu. [ibid.] Všechny tyto aspekty, jak ukázaly zkušenosti jednotlivých zemí, jsou nezbytné pro zabránění sociální exkluzi a s ní mnohdy související ghettoizaci a komunitarizaci přistěhovalců.

Na občanskou integraci je – ve srovnání s předchozími modely - nahlíženo spíše procesuálně, přičemž důraz je kladen jak na adaptaci ze strany cizinců, tak na vstřícnost či přístupnost hostitelské země. Právě tato druhá významná dimenze bývá bohužel do značné míry opomíjena. [ibid.] Nejedná se přitom o požadavek otevřené společnosti přijímající kohokoliv a nečinící si nárok na jakákoli integrační kritéria či podmínky integrace. To by byla mylná a značně zavádějící interpretace. Mnohem spíše jde o to, aby přijímající společnost byla vstřícná k těm, kdo se chtějí bona fide stát její součástí.

Je-li „vynořující se“ model občanské integrace skutečně novým modelem, je otázkou. Lze v něm totiž identifikovat některé prvky jak asimilačního, tak multikulturního přístupu, což jej činí jakousi smiřující syntesí obou výše zmíněných. Stejně tak někteří autoři a tvůrci politik [např. Pearce 2005] vidí v tomto modelu jen (zásadnější) modifikaci svého oblíbeného modelu – ať již tímto byl původně asimilacionismus nebo multikulturalismus.

---

<sup>3</sup> Nutno podotknout, že většina evropských států stále lpí na tzv. nacionálních hodnotách, pokud jde o hodnoty, které si mají nově příchozí osvojit.



Mezi evropskými státy tak panuje – pokud jde o přístup k integraci cizinců – jednoznačně konsensus. Zásadnější otázkou však zůstává, zda používání modelu občanské integrace v praxi povede i ke konsensu sociálnímu v jednotlivých zemích.

Že to nemusí být až tak jednoduché, svědčí například následující skutečnost: Někteří migranti pocívuji v soudobém světě loajalitu k více než jedné zemi. V takové situaci se nacházejí kupříkladu Maročané v Evropě, neboť všichni mají na základě marocké ústavy neodvolatelné marocké občanství<sup>4</sup> a jsou i tamní vládou povzbuzováni k tomu, aby se i nadále (zejména v zájmu remitencí) identifikovali s danou severoafrickou zemí. [The Economist] O tom, že je takováto situace zásadní výzvou novému konceptu občanské integrace, není pochyb. Dlužno jen poznamenat, že integrace je prakticky možná jen tehdy, „jestliže ji přijímají a považují za žádoucí ti, kteří jsou integrováni“ [Sartori 2005, 69].

### Nástin situace v ČR

Dosavadní pohled na integrační modely byl pojat z evropské perspektivy. Nicméně i Česká republika se stále více stává cílovým státem pro mezinárodní migraci. Je tedy třeba se tímto problémem zabývat, a to i vzhledem k tomu, že se jedná o fenomén relativně nový, spojený až s polistopadovým obdobím roku 1989 a zesílený členstvím v EU od května 2004.

V současné době tvoří podíl cizinců na obyvatelstvu v ČR 2,9%<sup>5</sup>. Pro porovnání, v Nizozemí dosahuje tento podíl 4,2% a ve Velké Británii 5,2%<sup>6</sup>. Meziroční nárůst je však v případě ČR vyšší, než je tomu na západě<sup>7</sup>. Nutno přitom podotknout, že ve všech případech se jedná o registrované cizince celkem, tedy nejen ty, kteří pocházejí z tzv. třetích zemí, což interpretaci poněkud znesnadňuje.

---

<sup>4</sup> Toto občanství přechází i na další generace, tedy se týká i druhé a třetí generace migrantů.

<sup>5</sup> Údaj k 1.1. 2007, zdroj Český statistický úřad

<sup>6</sup> Údaje k 1.1. 2006, zdroj Český statistický úřad

<sup>7</sup> Zdroj: MVČR

Lze jistě namítnout, že přistěhovalců ze třetích zemí na našem území není „zas tak mnoho“ a navíc pocházejí ponejvíce z Ukrajiny (31%)<sup>8</sup> či Ruska (6%), tedy ze zemí nám kulturně blízkých. Nicméně tato tvrzení plně nereflektují dlouhodobost problematiky, ani nepřetržitost a proměnlivost migračních toků.

Tak dochází i z pohledu ČR ke změnám v zemích původu imigrantů, čím dál více se objevují nové, pro nás exotičtější země původu, jako Mongolsko, Indie nebo Srí Lanka a další státy Afriky, jihovýchodní či střední Asie<sup>9</sup>. Do budoucna tak můžeme očekávat v podstatě dvě věci: rostoucí počty imigrantů na jedné straně a jejich větší kulturní a náboženskou různorodost, danou různými zeměmi původu, na straně druhé.

Zároveň také není dost dobře možné „dělat integraci“ ex post, tedy až v momentě, kdy bude na našem území žít velký počet bezprizorních cizinců, natož pak tehdy, až se vyskytnou (potencionální) problémy. Je totiž právě specifickým úkolem integrace, že má jakýmkoliv konfliktním situacím do budoucna předcházet.

Česká republika tak má v současnosti možnost poučit se od ostatních evropských zemí s delší imigrační historií, ve kterých integrace (ať již podle modelu asimilačního či multikulturního) nebyla plně zvládnuta, a tím se případným problémům v budoucnu vyhnout. Zároveň je zde patrný vliv konvergence integračních modelů jednotlivých zemí v rámci Evropské Unie. I přístup ČR k integraci cizinců se tak, do jisté míry v souladu s modelem občanské integrace, soustředí na tři důležité aspekty: integraci na trh práce, zvládnutí jazyka a bydlení. Kritizována je naopak skutečnost, že ČR doposud nepřijala antidiskriminační zákon, což může přistěhovalcům integraci ztěžovat. [Jařab 2007]

Přes příklon k občanské integraci, který vládne v akademických kruzích [např. Baršová 2005, 159-182] a do jisté míry i na státní úrovni, výzkumy ukazují, že běžná praxe se nejvíce blíží modelu asimilačnímu:

„Asimilacionistický přístup vidí respondenti explicitně zejména v oblasti vztahů mezi majoritou a cizinci a v oblasti přijetí odlišnosti cizinců, kdy

---

<sup>8</sup> Údaj k 31.12. 2006, zdroj Český statistický úřad

<sup>9</sup> Zdroj: MVČR

jejich zkušenosti spíše potvrzují, že cizinci by se měli - aby byli přijatelní - odlišovat co nejméně.“ [Tollarová 2006, odst. 103]

Můžeme se tedy nad integrací cizinců v ČR zamyslet ve světle výše popsaného asimilačního modelu: Lze jednak předpokládat, že cizinci ze zemí nám kulturně i jazykově blízkých (Ukrajina, Rusko) nebudou mít výrazně velké problémy se integrovat. Ostatně asimilační model se ukázal být vcelku úspěšným, pokud jde právě o integraci kulturně podobných skupin.

Předpokládáme-li však do budoucna zvětšující se kulturní, náboženskou i jazykovou různorodost, pak lze předpokládat i to, že asimilační přístup začne být přístupem konfliktním.

Jak se ukazuje již nyní, zdaleka ne všichni cizinci jsou schopni (případně ani ochotni) asimilovat se. Takovou skupinu dnes představují například Vietnamci, kteří tvoří 22% cizinců s trvalým pobytem v ČR<sup>10</sup>. Jsou zde sice usazeni, nicméně pravděpodobně pro velkou jazykovou bariéru a značnou kulturní odlišnost vytvářejí uzavřené komunity a pěstují interní, spíše než externí vztahy. [Drbohlav 2007]

Dále lze v této situaci vzpomenout vztah majoritní společnosti k „odlišným“ přistěhovalcům. Právě tento aspekt se může paradoxně stát vážným bezpečnostním problémem, pokud jde o integraci v ČR. Ohroženo v tomto případě není primárně domácí obyvatelstvo, nýbrž sami imigranti, které (doposud značně homogenní) společnost odmítá akceptovat, nebo k nim zastává dokonce nepřátelské postoje.

Asimilační přístup přijímací společnosti může tedy být v dlouhodobém horizontu problematický. Výhodou však je, že tu existuje možnost poučit se – zde nejlépe na případu Francie, která byla po dlouhou dobu „ztělesněním“ asimilačního modelu.

## Závěr

Model občanské integrace je výsledkem uvědomění si dosavadních integračních problémů a snahy je řešit. Zda a nakolik bude skutečně efektivní, ukáže čas, avšak skutečnost, že si bere funkční komponenty jak

---

<sup>10</sup> Údaj k 31.12.2006, zdroj ČSÚ

z asimilačního, tak z multikulturního modelu mu dává do budoucna relativně dobré šance.

Na druhou stranu je nutné si uvědomit, že model je jenom modelem – v praxi by bylo dobré zohlednit, že jednotlivé skupiny cizinců jsou integrovatelné s různou obtížností, v závislosti na příbuznosti/odlišnosti kultur, jazyka a dalších specifik.

### Literatura

- Barša, P. (1999): Politická teorie multikulturalismu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury
- Baršová, A., Barša, P. (2005): Přistěhovalectví a liberální stát. Brno: Mezinárodní politologický ústav
- Bertossi, Ch. (2007): French and British models of integration Public philosophies, policies and state institutions. Dostupné na: <http://www.ifri.org/files/Migration/CompasCB.pdf>
- Drbohlav, D. (2007): Modely integrace vybraných imigračních skupin v Česku. Příspěvek v rámci kulatého stolu „Imigrace v dnešní Evropě“ pořádaného Goethe-Institut Praha 11. 12. 2007
- Jařab, J. (2007): Jakou přijmout imigrační politiku pro Evropskou unii? Příspěvek v rámci kulatého stolu „Imigrace v dnešní Evropě“ pořádaného Goethe-Institut Praha 11. 12. 2007
- Pearce, N. (2005): Goodbye to multiculturalism, but welcome to what? Dostupné na [www.ippr.org/articles/index.asp?id=1835](http://www.ippr.org/articles/index.asp?id=1835)
- TOLLAROVÁ, B. (2006): Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace? *Biograf* (39): 107 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v3902>
- Sartori, G. (2005): Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Praha: Dokořán
- [www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/uvod](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/uvod)
- [http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story\\_id=10286121](http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=10286121)